

Filip Čuček

GOZDNE POSESTI RODBINE WINDISCH- GRAETZ NA POHORJU

Pohorje je idealno »domovanje« gozdov.* Danes je namreč od celotne površine 80.000 hektarjev (dalje ha) kar 56.000 ha gozdov, kjer prednjači smreka (gozdnatost je 70 %).¹⁹⁸ Na prelomu iz 19. v 20. stoletje je gozd pokrival slabih 60 % površin.¹⁹⁹ Do prvih desetletij 18. stoletja pohorskega gozda niso intenzivneje izkoriščali, saj ni bilo izdanih rudarskih, lesnih ali gozdnih redov, ki bi posegali v gospodarjenje z gozdovi.²⁰⁰ Raba ogromne pragozdne površine je bila izredno skromna. Delo je potekalo ročno in s pomočjo vprežne živine. Po poročilih Baltasarja Hacqueta s konca 18. stoletja je bilo pogorje prehodno, vsaj nekateri vrhovi pa so bili (glede na njegove zapise o lepih razgledih) goli. Na območju kasnejšega knežjega pohorskega gozda rodbine Windisch-Graetz nad Oplotnico je bilo na prelomu iz 18. v 19. stoletje letno odvetih le po nekaj 100 dreves in 100–250 kubičnih metrov drv za kurjavo.²⁰¹

Do prve svetovne vojne je bilo več kot 13.500 ha ali 25 % pohorskih gozdov fevdalnega izvora. Nekdanje gozdove samostana Žiče so kupili Windisch-Graetzi, gozdove mislinjske železarne je postopoma odkupovala rodbina Zoisov, slovenjebistriške gozdove na Pohorju so pridobili Attemsi, gozdove gospoščine

* Raziskava je bila opravljena v okviru raziskovalnega programa št. P6–0280 *Ekonomska, socialna in okoljska zgodovina*, ki ga financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

198 Cimperšek, Eksploatacija, 365.

199 Hiltl, *Das Bachergebirge*, 90.

200 Prim. Valenčič, *Gozdarstvo*, 447.

201 Jogan, *Pohorski pragozdovi*, 6–7. Cimperšek, Eksploatacija, 368. Prim. Maček, *Die Wälder*, 189–206.

Legen so podedovali Thurni, veleposest koroškega samostana je kot gosposčina Fala postala last italijanske rodbine Zabeo.²⁰²

V drugi polovici 19. stoletja je za les nastopil nov čas, saj je le-ta izgubil funkcijo poglavitnega vira (ogrevalne) energije in vse bolj postajal surovina. V industriji in gospodinjstvu ga je pričel nadomeščati premog, na drugi strani pa so železnica, lesnopredelovalna industrija, gradbeništvo, papirništvo in ladjedelništvo kljub temu zahtevali vedno večje količine lesa, vse bolj pomembna pa je postajala tudi njegova kvaliteta. Gozdni zakon iz leta 1852 je utrdil posest lastnikov in zaostril gospodarjenje z gozdovi.²⁰³

* * *

Rodbina Windisch-Graetz je bila ena najuglednejših plemiških družin habsburške monarhije, v 19. stoletju poleg knezov Auerspergov in grofov Attemsov najpomembnejša na Slovenskem, kjer je imela v lasti številna posestva, bogata z gozdovi. Največji veleposestnik je bil knez Werian Alois (1790–1867), ki je podedovana posestva v Spodnji Avstriji in na Moravskem prodal in pred sredo 19. stoletja kupil manjšo posest na Češkem, več pa na Kranjskem in Spodnjem Štajerskem (npr. Planina, Šteberk, Gor. Logatec, Jama (Predjama), Bogenšperk, Konjice, Oplotnica, Žiče, Podčetrtek, Bizeljsko). Pri mlajši liniji družine je dominiralo gospodarjenje z gozdovi, saj so gozdovi tvorili več kot 90 % skupne površine vseh posesti. Knez je imel pri organizaciji prodaje lesa srečno roko, pri čemer je imel dobiček zlasti pri potrebah Južne železnice po lesu (cene so letno naraščale za 5–6 %).²⁰⁴

Leta 1828, ko so na Pohorju še obstajali ogromni pragozdovi,²⁰⁵ je veleposest Konjice (sedež knežjih pohorskih gozdov) z Oplotnico torej kupil Alois Werian. Gozdne površine so bile večinoma strnjene in v velikih kompleksih. Posest je obsegala tri celotne katastrske občine na južni strani Pohorja (Kot, Oplotnico in Ritoznoj), poleg tega pa še kopico manjših posesti v okolici Konjic, med drugim tudi gozdove na Konjiški gori. Dve tretjini knežjih konjiških gozdov sta bili na Pohorju; največja in hkrati najbolj bogata z gozdovi je bila katastrska občina Kot z Lukanko. Sestava iglavcev je bila ustrezna, les je bil kvalitetnejši, njegova tržna vrednost zelo ugodna. Močne pohorske vode, Oplotnica in njeni pritoki, so omogočale obenem z drčami transport do številnih žag ob Oplotnici in do

202 Cimperšek, Eksploatacija, 366.

203 Zgonik, Prehajanje, 52–53. Kresal, Gozdna veleposest, 209.

204 Stekl in Wakounig, *Windisch-Graetz*, 106, 124. Granda, Transformacija, 261–62.

205 Cimperšek, Eksploatacija, 368.

centralne industrializirane žage v sami Oplotnici²⁰⁶ (vodne žage so obratovale povprečno šest mesecev v letu in so dnevno razžagale vsaka od 2 do 3 kubike lesa ali do 500 kubikov na leto).²⁰⁷ Sprva je bila raba gozdov zelo skromna, v 50. letih 19. stoletja pa so prešli na kapitalističen način gospodarjenja in nadaljnjih nekaj desetletij gozdove precej brezobzirno izkoriščali,²⁰⁸ tamkajšnjim kmetom pa postopoma ukinjali služnostne pravice.²⁰⁹

Veleposest Konjice je bila med vsemi Windisch-Graetзовimi veleposestvi največja in najbolj gozdnata (dobrih 3700 ha gozdov).²¹⁰ Sredi stoletja je veleposestnik začel z intenzivnim gospodarjenjem. Sprva je v okolici delovala manjša pohorska glažuta, v nadaljevanju pa je družba, ki je imela posest v zakupu, zgradila cesto do Lukanje nad Oplotnico, kjer se je tudi osredinila vsa lesna dejavnost knežjih gozdov na Pohorju, in ob potoku Oplotnica več žag. Knez je posest kmalu vrnil v lastno režijo,²¹¹ saj je les postal pomemben tržni produkt. Osnovni dohodek je prihajal od prodaje lesa, drv, oglja in drugih lesnih izdelkov. Uprava je začela velikopotezno spravljati les s svojimi drvarji, vozniki, ki jih je bilo skozi celo leto nad 800, celo več kot 1300.²¹² Sečnja lesa, spravilo na žage in prodaja so bili bistven del družinskih dohodkov. Z gozdovi so gospodarili po principu fratarjenja, goloseke so požgali, nekaj časa uporabljali kot obdelovalne površine, nato pa nanje skupaj z zadnjim posevkom rži posadili hitrorastočo smreko.²¹³ Knežji delavci so samo v letih 1869–71 izdelali dobrih 170.000 kosov železniških pragov (138.000 kubikov lesa), v naslednjih letih pa še znatno več. Les (hlodovino, pragove idr.) so v dolino (do Oplotnice) spravljali z volovsko vprego in po vodnih drčah. Za krmo volov so vzdrževali pašnike, za vodne drče pa so zajezili pohorske potoke, da so imeli ves čas na razpolago poljubno količino vode. Na manjših potokih so zgradili klavže (pregrade), za katerimi se je nabirala voda in na njej plavajoča debla, ki jih je ob odprtju klavž odplavilo proti dolini. Izkoriščali so samo žagarsko hlodovino, ves preostali les je ostal v gozdu. Da bi vnovčili okoli 150.000 kubikov teh lesnih ostankov, so leta 1870 v Oplotnici zgradili steklaro.²¹⁴ V gozdovih so letno posekali po 15.000 kubikov lesa. V oddaljenih in težje dostopnih gozdovih so drevesa prodajali tudi na panju. Les iglavcev so sekali poleti, bukovino pa pozimi ter jo (tudi s sanmi) spravili do

206 Zgonik, Prehajanje, 50.

207 Cimperšek, Eksploatacija, 380.

208 Prim. Hiltl, *Das Bachergebirge*, 99.

209 Jogan, Pohorski pragozdovi, 5–6. Zgonik, Prehajanje, 49.

210 Kresal, Gozdna veleposest, 217–18.

211 Cimperšek, Eksploatacija, 375.

212 Zgonik, Prehajanje, 53.

213 Jogan, Pohorski pragozdovi, 4.

214 Cimperšek, Eksploatacija, 375. Jogan, Pohorski pragozdovi, 4, 9. Valenčič, Gozdarstvo, 450, 452.

suih in vodnih riž.²¹⁵ Z lesom, drvmi, ogljem (med letoma 1879 in 1888 je šlo dobrih 100.000 kubikov za oglje)²¹⁶ in železniškimi pragovi je oplotniško lesno gospodarstvo zalagalo velike odjemalce od blizu in daleč, deloma pa je samo rabilo bogate lesne zaloge za gorivo za svoje manufakturno-industrijske obrate.²¹⁷

Štajerska deželna vlada, ki jo je nenadzorovano gospodarjenje s pohorskimi gozdovi skrbelo, je leta 1868 na Pohorje poslala profesorja gozdarstva na graški tehnični visoki šoli Johanna Schmirgerja,²¹⁸ ki je takšno početje v svojem obširnem poročilu najostreje kritiziral (gozdno gospodarjenje je označil kot brezbrizno eksploatacijo in roparsko sečnjo); v tem času je bilo v knežjih gozdovih 500–600 oralov golosekov, zato pa so v ostalih, deloma prezrelih sestojih uvedli roparsko prebiralno sečnjo, tako da je ostalo na oralu le kakih 40–50 dreves.²¹⁹

Aloisov sin Hugo Alfred Adolf (1823–1904) je imel v bližini Oplotnice opekarno (Partovec), med letoma 1870 in 1893 že omenjeno steklaro (nato tovarno pohištva). Od leta 1892 je delovala tovarna lesne volne,²²⁰ ki pa je bila precej majhna. Zaposlovala je zgolj 10–20 ljudi in je bila precej nizko rentabilna. Sicer je bila tovrstna embalaža (iz slabšega lesa iglavcev)²²¹ nujno potrebna za prevoz krhkih steklenih izdelkov. Leta 1892 so zgradili ozkotirno progo Poljčane–Konjice (leta 1921 so jo podaljšali do Zreč). Tovorni promet so v glavnem sestavljali les in kamnoseški granitni izdelki iz Cezlaka nad Oplotnico.²²² Leta 1904 je posestva nasledil sin Hugo Werand (1854–1920), ki je z obsežnimi gozdovi uspešno gospodaril; dejavnosti so bile povezane predvsem s prodajo obdelanega lesa, potrebnega za ladjedelništvo, železnice in podobno.²²³ Les je bil kljub krizam še vedno najbolj zanesljivo blago.²²⁴

Kljub temu da je knez Hugo Werand s soprogo Christiane Marie, rojeno Auersperg, zime večinoma preživel na Dunaju, je vendar »na račun blage kneginje v konjiškem gradu vsak dan 50 šolarjev dobilo opoldne juhe in kruha«. ²²⁵ Žena je bila posebej znana po svoji dobroti. »Svetla kneginja Kristjana je priredila pred tednom revnim šolarjem božičnico. Oblekla je 27 dečkov in 23 deklic z oblekami, katere je sama naredila ali kupila, drugim šolarjem pa je dala razdeliti

215 Cimperšek, Eksploatacija, 376.

216 Hiltl, *Das Bachergebirge*, 108.

217 Zgonik, Prehajanje, 52.

218 Schmirger (*Schmirger*), *Johann*.

219 Jogan, Pohorski pragozdovi, 7–9. Cimperšek, Eksploatacija, 376. Prim. Schmirger, *Das Bachergebirge*, 419–24.

220 Polno ime tovarne je bilo Holzwolle-, Klarspäne-, Zigarrenspitzen und Federhalter- Fabrik. – Stekl in Wakounig, Windisch-Graetz, 126.

221 Cimperšek, Eksploatacija, 375.

222 Prav tam, 379.

223 Granda, Transformacija, 262. *Hugo Verand Windischgrätz*.

224 Stekl in Wakounig, *Windisch-Graetz*, 128. Granda, Transformacija, 262.

225 *Slovenski gospodar*, 15. 3. 1894.

Hugo Veriand Windisch-Graetz, portret

Vir: Hugo Veriand Windischgrätz

obilo slaščic.«²²⁶ Sicer sta zakonca živela predvsem na gradu Haasberg pri Planini, občasno tudi v dvorcu Trebnik v Konjicah.

Med prvo svetovno vojno so se posestva prebijala skladno z vojno: začetna rast hektarskega donosa, nato težave z delovno silo, težave s transportom, stagnacija investicij, zakoni vojnega gospodarstva, omejena plačilna sposobnost zakupnikov.²²⁷ Po vojni je Hugo Veriand v Trstu ustanovil delniško družbo Sclabsa (leta 1928 je bila ustanovljena še hčerinska družba Sicla), ki je pridobila pravice za prodajo lesa

²²⁶ Slovenski gospodar, 27. 12. 1894.

²²⁷ Stekl in Wakounig, Windisch-Graetz, 139–40.

tudi na posestvih na Pohorju.²²⁸ Mlajša linija družine je imela ob agrarni reformi leta 1919, ki je »zamajala« dotedanje posestno stanje, okrog 9450 ha posesti. Situacija nikakor ni bila rožnata (pomanjkanje kapitala, težave s prodajo, državna kontrola, investicijska negotovost). Sprva je bilo z reformo na Slovenskem odvzetih okrog 200.000 ha obdelovalnih površin (brez gozda). Po smrti Huga Werianda je postal upravnik vseh družinskih posesti v Kraljevini SHS njegov bratranec Otto Weriand Hugo Windisch-Graetz, ki se je osebno precej angažiral. Skupaj s petimi dediči je skušal rešiti čim več posestva, predvsem gozdov, ki jih je bilo največ, okrog 9000 ha.²²⁹ Gozdove so skušali odkupiti, plačati odškodnino, na koncu pa so po vrsti odlokov in kompromisov občinam in privatnim osebam odstopili 1588 ha površin. Po zakonu o likvidaciji agrarne reforme iz leta 1931 (in 1933) je v njihovi posesti ostalo 7862 ha površin, kar je znašalo več kot 83 % prvotne posesti (veleposestvom na Slovenskem je bilo odvzetih dobrih 16.000 ha obdelovalnih površin in dobrih 22.000 ha gozda).²³⁰

* * *

Kljub vsem težavam, ki jih je povzročil razpad dvojne monarhije, je bila mlajša linija na ekonomskem področju med najambicioznejšimi plemiškimi rodbinami na Slovenskem. Potem ko sta se povojna tranzicija in transformacija delno umirili, je prodaja lesa ponovno stekla. Ekonomijo posestva so naslonili na les (in granit). V proizvodnjo so vključili dotlej neizkoriščene gozdove, zgradili nove gozdne ceste in železnice, s katerimi so povečali dostopnost do lesnih mas, postavili več žag in s pametno izvozno politiko želi uspehe.²³¹ Obsežna posest, katere temelj je bil izvoz lesa (predvsem v Italijo), je izvirala tudi (ali pa predvsem) iz njihove veleposestniške naravnosti oziroma miselnosti industrialca-podjetnika, ki je iz nekdanjega enostavnega žagarstva s pomočjo kapitalskih poslovnih povezav ustvaril (predvsem na Notranjskem) sodobno lesno industrijo.²³²

Windisch-Graetzi so ostali na Pohorju tudi po agrarni reformi, ki jim je v Lukanji odvzela 1040 ha gozdov (skupaj v Dravski banovini 1270 ha)²³³ med

228 Ratkajec, *Proces industrializacije*, 262–70. Prim. Lorenčič in Prinčič, *Slovenska industrija*, 32–33.

229 Več gl. SI AS 71, t. e. 205, Pritožba proti odloku okrožnega agrarnega urada v Mariboru z dne 14. 1. 1925 št. 150.

230 Stekl in Wakounig, *Windisch-Graetz*, 107–12. Janša, *Agrarna reforma*, 173–89. Čepič, *Agrarna reforma*, 19–49. Valenčič, *Gozdarstvo*, 455–56. Kresal, *Gozdna veleposest*, 205–07. O stanju gozdov v Dravski banovini gl. Šivic, *Razvoj gozdarstva*, 49–54, 97–102. Šivic, *Šumarstvo*, 34–41.

231 Stekl in Wakounig, *Windisch-Graetz*, 139–40. Granda, *Transformacija*, 262.

232 Granda, *Transformacija*, 261.

233 SI AS 71, t. e. 203, Veliki posed naslednika pok. Huga Verianda Windischgrätz ital. državljan; utvrdenje objekata, 31. 3. 1937, 2. SI AS 71, t. e. 205, Načrt sporazuma, doseženega dne 17. 10. 1936. Prim. Kresal, *Gozdna veleposest*, 217–18.

največjimi veleposestniki. Gozdna posest Lukanja (Dravska banovina, srez Konjice, sodni okraj Konjice, katastrska občina Kot) je bila dobro arondirana in brez tujih enklav. Raztezala se je kot podolgovat pas zemlje od zahoda proti vzhodu v enem kompleksu, večinoma na južnem delu Pohorja. Najnižja točka je ležala na 800 metrih n. v., kjer je potok Oplotnica prehajal iz gozda na plano, najvišja in najzahodnejša pa je bila Rogla s 1517 metri n. v. Po zemljiškem katastru je od 2490 ha na gozd odpadlo 99 % ali 2467 ha, ostale kmetijske površine so uporabljali gozdni delavci, ki so tam tudi prebivali.²³⁴ Največ lesa so spravili ob potoku Oplotnica, a ne po vodotokih, ker korita tega niso več dopuščala zaradi žag, jezov in zapornic.²³⁵

Tipični za Pohorje so (bili) iglavci (82 %). V začetku 30. let 20. stoletja je v mladih sestavih, do 40 let, prevladovala smreka, v starejših jelka. Listavcev je bilo 18 %, daleč največ bukve, potem javora. Nad neprepustnim granitom je (bila) med 1100 in 1300 metri n. v. ustrezna plast prsti, višje pa je (bilo) tega sloja več, kar (je) slabša(lo) rast zaradi manjšega izkoristka mineralnih plasti. Na vrhu pogorja so (bili) prisotni precejšnja vlaga in močvirnata tla, kislja trava, ponekod mah. Na boljši prsti (je) uspeva(la) predvsem bukev, iglavci pa na slabših tleh in v višjih legah. Padavin je (bilo) dovolj, do 1500 mm letno, predvsem spomladi, jeseni in pozimi, poletje pa je (bilo) vlažno zaradi rose in zračne vlage. Mraz je (bil) najhujši na vrhu, zaradi česar je (bila) zarast na golih posekih slabša, snega pa je (bilo) do metra in pol (to je sicer ustrezalo zimskemu transportu lesa iz višjih predelov).²³⁶

Prvi ureditveni načrt je leta 1890 sestavil knežji gozdarski mojster in geometer A. Hawlina.²³⁷ Poročilo je navajalo največ mladih, do 20 let starih sestojev, 1167 ha. Starih sestojev nad 80 let je bilo 688 ha, 230 ha je bilo mladih sestojev, med 20 in 40 let, potem 190 ha med 40 in 60 let in 30 ha med 60 in 80 let. Čistin je bilo 130 ha. Stanje je jasno nakazovalo obsežno sečnjo oziroma goloseke gozdno-poljskega gospodarjenja, dovolj je bilo starih, za sečnjo zrelih sestojev v bolj oddaljenih predelih. V 30. letih se je situacija nekoliko popravila: leta 1920 je bilo starih sestojev še 256 ha, največji del gozda je odpadel na sestoje, stare med 40 in 60 let (733 ha), 628 ha je bilo sestojev med 20 in 40 let, 495 ha med 60 in 80 let, mladih sestojev do 20 let je bilo 183 ha, čistin pa 145 ha. Stari sestoji so se skrčili, zaradi bolj trajnostno naravnane prebirne sečnje je bilo razmerje dokaj ugodno. Na iglavce je odpadlo 85 % in na listavce 15 % lesne mase (po površini

234 Baš, *Gozdni in lesni delavci*.

235 SI AS 71, t. e. 199, II. Šumska procena prema načelima nauke o računanju vrednosti šuma, II. Detaljna procena vrednosti prema rešenju Ministarstva poljoprivrede br. 2419/Via od 13. 1. 1933, 5/ Procena vrednosti šumskog poseda Lukanja, 1–3.

236 Prav tam, 4–6.

237 Cimperšek, *Eksploatacija*, 376.

sicer 82 % in 18 %). Poročilo je beležilo 500.000 kubikov lesa v gozdu in 10.000 kubikov prirastka (na povečanje zalog so vplivala vojna leta, ki so zdecimirala lesno izkoriščanje). Največ gozdnih predelov je bilo na od 900 do 1200 metrov n. v. (gosp. enota A), okrog 1900 ha z obhodnjo (čas do zrelosti dreves) 80 let, kar bi se dalo najbolje izkoristiti z golo sečnjo. Gozdov v območju 1200–1300 metrov n. v. (gosp. enota B) je bilo 466 ha z obhodnjo 100 let (Planja, Rogla); tam so se posluževali prebirne sečnje, močvirnatih predelov z obhodnjo 120 let pa je bilo 100 ha (gosp. enota C). Leta 1927 je bila podana nova ocena lesnih mas. V sedmih letih se je zaloga skrčila na 325.000 kubikov s prirastkom okrog 6300 kubikov. Po oceni iz leta 1932 je bilo stanje spet nekoliko boljše: 380.000 kubikov lesne mase in 7200 kubikov prirastka (enota A 1855 ha, enota B 390 ha in enota C 193 ha). Letni etat (les, predviden za sečnjo) se sicer ni veliko spremenil (okrog 8000 kubikov; 10-letni etat je bil sicer 8500 kubikov), načrt za obdobje 1930–1939 pa ga je nekoliko zvišal, in sicer na 9500 kubikov na račun bukve; priporočala se je trajnostna prebirna sečnja, kjer bi se sekal najboljši material, ki se ga je dalo najbolje unovčiti.²³⁸

Gozdna industrija Oplotnica je v Lukanji razpolagala s tremi žagami na vodni pogon (polnojermenik na veliko kolo in dve venecijanki na 2–3 liste), ki so razžagale 3000 kubikov lesa letno (sicer bi po poročilu zmogle tudi do 4500 kubikov, še bolje pa bi bilo imeti namesto treh eno zmogljivejšo žago). Ob potoku Oplotnica je bilo še nekaj zasebnih žag, okrog 40 primitivnih na vodni pogon, večinoma na en list. Težava malih lastnikov so bili odpadki, ki so jih odlagali v potok, to pa je škodilo prirastu rib. Tudi izdelki iz teh žag so bili slabši, manjše vrednosti, ker so bili precej površno izdelani. S tem je bil razvoj praktično nemogoč, saj ni bilo racionalnega izkoriščanja gozda, pač pa se je lesna masa zgolj slabšala.²³⁹ Ostale zgradbe so večinoma služile gozdarskim uslužbencem in delavcem kot deputatna stanovanja. Enonadstropna lesena lovska kočica z zidanim podstavkom, zidana visokopritlična gozdarjeva hiša s kletjo, tri pritlične lesene stanovanjske hiše (v slabem stanju), tri lesene kočice (v slabem stanju), dve leseni bajti (v slabem stanju), zraven leseno vališče za ribe, leseno skladišče za oglje, potem lesena lovska kočica, lesena delavska stanovanjska stavba (v slabem stanju), na Jurgovem lesena delavska stanovanjska kočica (v slabem stanju), zraven shramba za oglje, potem drvarska kočica (v razpadanju), delavska lesena bajta (v slabem stanju) in lesena logarska hiša. Vrednost vseh zgradb je znašala 150.000 dinarjev, skupaj z gozdom in ostalimi parcelami 550.000 dinarjev.²⁴⁰

238 SI AS 71, t. e. 199, II. Šumska procena prema načelima nauke o računanju vrednosti šuma, II. Detaljna procena vrednosti prema rešenju Ministarstva poljoprivrede br. 2419/Vla od 13. 1. 1933, 5/ Procena vrednosti šumskog poseda Lukanja, 17–24.

239 Prav tam, 13–15.

240 SI AS 71, t. e. 199, II. Agrarna procena, 5, Cenitev Lukanja, E/ Cenitev zgradb.

Windisch-Graetzov ribnik Partovec pri Oplotnici

Vir: Hugo Veriand Windischgrätz

Po podatkih gospodarjenja z lesno maso za obdobje 1913–1932 so iz Lukanje tik pred vojno spravili 8880 kubikov lesa, od tega 7820 kubikov iglavcev in 1060 kubikov listavcev. Vojna je zarezala tudi v gozdno gospodarstvo, saj je masa razžaganega lesa skozi vojna leta padala, šele leta 1918 so spet beležili več lesne mase (1914 okrog 7100 kubikov, 1915 okrog 5600 kubikov, 1916 okrog 3600 kubikov, 1917 okrog 1600 kubikov, 1918 okrog 2000 kubikov). Prva povojna leta sicer niso dosegla stanja pred vojno, a so vseeno prinesla zvišanje lesne mase. Z izjemo leta 1923, ko je dosegla 4700 kubikov, je vse do leta 1926 znašala med 6000 in 7000 kubikov. V teh letih (do leta 1925) je poročilo izkazovalo dobiček (dobrih 600.000 dinarjev). Največ lesne mase je Lukanji uspelo razžagati leta 1926, ko so spravili 14.600 kubikov lesa, a so kljub temu poslovali z izgubo (izgubo so beležili že leta 1925, dobrih 100.000 dinarjev, medtem ko so leta 1926 imeli rekordno izgubo, slabih 270.000 dinarjev). V naslednjih letih se je letno spravilo med 7000 in 10.000 kubikov (dobiček dober milijon dinarjev), v prvih letih 30. let pa so spet beležili upad (5000–6000 kubikov in slabih 200.000 dinarjev izgube), ki je bil tudi posledica velike gospodarske krize leta 1929. V dveh desetletjih so tako spravili 108.000 kubikov iglavcev in 20.000 kubikov listavcev ter v desetletju 1921–32 (vsaj na papirju) poslovali z dobrim milijonom dobička. Iz poročila sta sicer razvidna zastoj med vojno in upad po letu 1929, toda finančno poročilo ni

pokazalo realnega stanja veleposesti, saj si je podjetje »privoščilo« določene finančne manipulacije: nekateri stroški so bili namerno izpuščeni oziroma dodani, nekaj lesa je bilo brezplačno (in brez zaznamka) odpeljanega tržaški Sclabsi, da so lahko prikrili dejanske dohodke oziroma na ta način prikazovali drugačen dobiček. Po poročilu je bilo zmanipuliranih okrog 18.000 kubikov lesa, vrednega milijon dinarjev, torej z namenom preslepitve države in zmanjšanja davčnih obveznosti.²⁴¹

Lesna industrija Oplotnica je leta 1927, ki ga bomo natančneje osvetlili, kljub novim investicijam poslovala solidno in v Windisch-Graetzovem poslovnem kompleksu ni bila najslabši del. Glavni izvozni produkt Lukanje je bila hlodovina, ki so jo zaradi manjših stroškov skušali posekati bližje žagam, saj so bili na ta način izdatki mnogo manjši, kot če bi jo spravljali iz oddaljenejših predelov. Kvalitetnejši les je bil predviden tudi za rudnike, medtem ko so slabši kosi šli za drva. Veliko je bilo smrekovine in bukovega lesa. Revirja Lukanja in Konjice sta imela 2.539.396,02 dinarjev prihodkov in (skupaj s približno 300.000 dinarjev investicij) 2.466.604,60 dinarjev odhodkov. V celem letu sta revirja »pridelala« približno 8800 kubikov obdelane hlodovine, skupaj z neobdelanim lesom (okrog 1000 kubikov) in lesom v panju (okrog 3500 kubikov) nekje dobrih 12.000 kubikov lesa. Od tega je na Lukanjo odpadlo dobrih 11.000 kubikov lesa, »čistega« (obdelanega) lesa je bilo nekaj manj kot 7500 kubikov. Za kubični meter hlodovine in tramov je gozdni urad iztržil v povprečju 70 dinarjev, za kubik lesa na panju pa 40 dinarjev. Urad je beležil dobiček v višini dobrih 70.000 dinarjev. Sam revir Lukanja je imel 1.425.682,15 dinarjev prihodkov in 1.214.849,96 dinarjev odhodkov, za slabih 170.000 dinarjev je bilo neobdelanih zalog lesa, po teh podatkih je znašal dobiček revirja dobrih 40.000 dinarjev.²⁴² Toda po plačilu vseh dajatev je Lukanja (kljub racionalnemu poslovanju in zmanjševanju sprotnih izdatkov) beležila izgubo, za pokritje približno 20.000 dinarjev pa se je lahko zahvalila konjiškemu revirju, ki je posloval precej bolje. Tozadevno je bil revir na koncu na »nuli« in brez dolgov. Brez širšega zaledja (podjetje) bi sama Lukanja leto 1927 težko »zvozila« oziroma ne bi zmogla načrtovane investicije, kaj šele da bi vlagala v obnovo žag oziroma v vzdrževanje cest (v žago v Lukanji je bilo investiranih okrog 270.000 dinarjev, kar je za dobrih 80.000 dinarjev presegalo preliminarno vsoto, v žago v Oplotnici, ki je dobila novo vodno kolo, pa okrog 25.000 dinarjev).²⁴³

241 SI AS 71, t. e. 199, II. Šumska procena prema načelima nauke o računanju vrednosti šuma, II. Detaljna procena vrednosti prema rešenju Ministarstva poljoprivrede br. 2419/Vla od 13. 1. 1933, 5/ Procena vrednosti šumskog poseda Lukanja, 30–32.

242 SI ZAC 832, t. e. 1, a. e. 4, Lesna industrija kneza Windischgraetza v Oplotnici, Veleposestvo kneza Windischgrateza v Konjicah 1927/28, Mesečna poslovna poročila Windischgraetzove lesne industrije v Oplotnici in celoletno poročilo za leto 1927, Bilanzbericht der Holzindustrie pro anno 1927, 13. 1. 1928.

243 Prav tam.

Žage v Lukanji so konec januarja 1927 razpolagale s slabimi 500 kubiki lesa. Na zalogo 462 kubikov iz prejšnjega leta so pridobili iz gozdne mase novih 176 kubikov lesa, skupaj so imele žage torej slabih 640 kubikov zalog lesa, obdelali pa so 160 kubikov in zanj iztržili dobrih 30.000 dinarjev. Januar je bil mrzel, snega je bilo še skoraj meter in pol, zato so dela v gozdu nekoliko zastala. Na poseki je ostalo še veliko lesa za spravilo, medtem ko so spravljen gradbeni les skladiščili na levi strani potoka Oplotnica pri gozdni hiši Lukanja. Februar je bil že nekoliko ugodnejši, saj so iz gozda spravili 1450 kubikov lesa, tako da so žage razpolagale s slabimi 2000 kubiki materiala. Za razžagan les, 1435 kubikov, jim je uspelo iztržiti 215.000 dinarjev, skupaj z drvmi in ogljem še 5000 dinarjev več. Na 535 kubikov zaloge so marca dodali novih 678 kubikov, razžagali pa slabih 500 kubikov za približno 55.000 dinarjev (predvsem bukove hlode, potem 50 kubikov klad, 300 kubikov drv). Materiala je po poročilu ostalo še za tri mesece dela, na žagah pa so imeli še 725 kubikov zalog. Marca so se začela še vzdrževalna dela na cesti, ki jih je zima precej poškodovala, z odjugo pa jih je bilo že možno obnoviti.²⁴⁴

Aprila so uspeli z žag prepeljati 370 kubikov lesa (hlodovine, drv, gradbenega lesa, 50 kubikov tramov z Rogle), vrednega 45.000 dinarjev. Dobrih 500 kubikov nove gozdne hlodovine na staro zalogo je pomenilo slabih 900 kubikov novih zalog. Največ lesa so iz gozda spravili maja, ko so na žage pripeljali 1100 kubikov, obdelali pa 670 kubikov za ceno 110.000 dinarjev. Predvsem je šlo za les za rudnike, za tovarno lesne volne, oglje, potem tramove. Na žagah je ostalo še 1300 kubikov lesa. Junija je bilo dvakrat manj lesa: iz gozdne mase slabih 550 kubikov, pa tudi obdelali so ga manj, slabih 340 kubikov, tako da so žage razpolagale z rekordnimi 1500 kubiki. Vrednost junijske »pošiljke« je bila nekje 90.000 dinarjev skupaj s 150 kubiki polen in ravno toliko drvmi, tramovi ter nekaj oglja. Ceste so se povsem posušile, tako da s transportom ni bilo nikakršnih težav. Julija je bila zaloga na žagah nespremenjena, »pridelali« so 430 kubikov novega lesa, obdelali pa nekoliko več, 450 kubikov. Julijska vrednost je presegala 140.000 dinarjev, saj so zraven zvozili še šest ton oglja.²⁴⁵

Avgustovska »bera« je bila nekaj več kot 110.000 dinarjev, saj so obdelali dobrih 300 kubikov lesa. Iz gozdne mase so sicer posekali zgolj 185 kubikov, toda zaradi julijske in avgustovske zaloge je bilo lesa na žagah dovolj, še zmeraj pa so uspeli prenesti v naslednji mesec 1370 kubikov zalog. Septembra so tako poleg 200 kubikov novega posekanega lesa dodali še nekaj malega iz zaloge, tako da so obdržali še dobrih 1300 kubikov, obdelali pa 250 kubikov lesa za 60.000 dinarjev, skupaj z drvmi, gradbenim lesom, kladami in drogovi je vrednost zna-

244 SI ZAC 832, t. e. 1, a. e. 3, Veleposestvo kneza Windischgraetza v Konjicah 1927–30, Gozdni urad kneza Windischgraetza v Oplotnici, Mesečna poslovna (gospodarska) poročila gozdnega urada v Oplotnici od januarja 1927 do decembra 1930.

245 Prav tam.

šala 95.000 dinarjev. Na zalogo so se lahko zanašali skozi celotno jesen. 300 kubikom nove hlodovine so oktobra dodali še 100 kubikov zaloge, v gozdu pa so beležili prirastek 800 kubikov, tako da so posekali še 450 kubikov. Skupaj z drvimi in mehko hlodovino je cena znašala 200.000 dinarjev, na žagah so beležili več kot 3800 kubikov lesa zalog. Dober zaslužek so sicer nižali stroški gozdnega urada (100.000 dinarjev). Plačati je bilo treba gozdnega upravitelja Roberta Seyffa in adjunkta Melliwo, vzdrževanje cest, potem so bili tukaj stroški za les (vleka in vožnja drogov, nalaganje in prebiranje hlodovine, čiščenje, spravilo drv, naprava oglja), dalje stroški tovarne lesne volne (mezde delavcev, transport volne), potem stroški žag, vzdrževanja stavb, prejemkov delavcev, mezd hlapcev, vlečne živine, pa še postranski stroški (lov, ribolov), pokojnine itd.²⁴⁶

Tudi novembra so beležili gozdni prirastek. S 700 kubiki novega lesa se je gozdna zaloga zvišala, na žagah je bilo dobrih 1200 kubikov zaloge. 630 kubikov so posekali, na žagah so obdelali 630 kubikov lesa. V Oplotnico so prepeljali slabih 1000 kubikov, zaloge pa je ostalo še 875 kubikov. Vrednost odpeljanega lesa je bila 110.000 dinarjev, skupaj z drvimi in ogljem je znašala 135.000 dinarjev. Raznih stroškov in izdatkov je bilo za 135.000 dinarjev. Na zalogi je bilo še 500 kubikov tramov, mesečni odliv je bil 50 kubikov. Decembrski prirastek je bil enak novembrskemu, se pravi 700 kubikov. 800 kubikov so posekali novega lesa. Konec decembra so žage obdelale 345 kubikov lesa, medtem ko so beležile še 1300 kubikov zalog. Vrednost blaga je bila decembra 130.000 dinarjev, stroškov oziroma izdatkov pa je bilo za 90.000 dinarjev. Od slabih 10.000 kubikov januarske gozdne mase (plus približno 2500 kubikov prirastka) je konec decembra ostalo še 3000 kubikov zalog.²⁴⁷

Veleposest Lukanja (2474 ha) je bila v začetku 30. let ocenjena na slabih 400.000 dinarjev. Gozdovi niso bili najboljše kakovosti: 572 ha je bilo II. razreda in 1901 ha III. razreda po ceni 190 in 152 dinarjev za ha (povprečna cena za normalen polno obrasel gozd, star nad 100 let, torej za najboljšo vrsto lesa in brez posebnih težav za izkoriščanje, je znašala za II. razred 528, za III. razred 422 pa dinarjev na ha). Zarast gozda je bila povprečno 0,65 in srednja starost 60 let. Iglavci so bili precej vejati, bukovina je imela le malo lesa za tehnično porabo in se je izkoriščala največ za drva.²⁴⁸

Zaradi slabega pomlajevanja in nasploh slabega gospodarjenja stanje gozda ni bilo zadovoljivo. Večina mladih sestojev je temeljila na gozdno-poljskem gospodarjenju (ekstenzivni goli sečnji), značilnem za Pohorje: prvo leto golosek in požig panjev ter odpadnega lesa, drugo leto sajenje krompirja in obdelava

²⁴⁶ Prav tam.

²⁴⁷ Prav tam.

²⁴⁸ SI AS 71, t. e. 199, II. Agrarna procena, 5, Cenitev Lukanja, A/ Cenitev gozdov.

zemlje, tretje leto sejanje smrekovih semen skupaj s sejanjem ovsa ali planinske rži, jeseni žetev ovsa, četrto leto žetev rži, peto leto pa sejanje novih dreves. S tem so hoteli čim boljše izkoristiti lesno maso in zmanjšati stroške sečnje. Na ta način je goloseke ožgalo sonce, nato je dež izpiral prst, samovžigi pa so to stanje zgolj slabšali. Kmetijsko izkoriščanje je tla izčrpavalo, mlado drevje je tako raslo na revnejših tleh in je moralo ustvariti novo prst. Drevju se ni kaj pridalo posvečalo, bilo je precej na gosto poraščeno. Bukev je izpodrivala smreko, zaradi nečiščenja in neredčenja so bili sestavi prepuščeni sami sebi (oziroma se je selekcija odvijala po naravni poti). Mladi in srednji sestoji so bili polni materiala, ki bi ga bilo treba izkoristiti. Bili so pregosti, neurejeni, slabše kvalitete, majhne vrednosti. Najboljši les se je koristil za stavbni les, pri sečnji pa se je puščal slab, poškodovan material. Podobno je bilo v zrelih sestojih: sekalo se je boljša drevesa, medtem ko so puščali slabša, manj vredna. V sestojih je bilo tako polno bolnega, deformiranega in podrtega drevja. Stanje je bilo posebej slabo na najvišjem delu potoka Oplotnica pod Roglo. Pri srednjih sestojih je bil prirastek sicer dober, toda veliko je bilo bukve, ki je dušila iglavce, kar je nižalo prihodke. Nekaj je še bilo pragozda, ki je bil popolnoma zanemarjen in neurejen. Tam so rasla predvsem bukova drevesa in iglavci velikih dimenzij, tehničnega lesa je bilo malo. Pri Osankarici so se posluževali neurejene prebirne sečnje brez reda, prav tako v močvirskih sestavih. Močvirnati predeli so bili sicer neprimerni za pomlajevanje, ki je potekalo precej počasi; tla so bila vlažna in kislja, veliko je bilo maha. Od iglavcev je uspevala predvsem jelka, ki sicer ne sodi v močvirnat svet. Tukaj je šlo zgolj za eksploatacijo, zasledoval se je zgolj dobiček. Prirastek je bil slab predvsem zaradi dreves z velikimi krošnjami, težko se je čistilo, trpela pa je kvaliteta dreves. Kljub temu da se je gozdno-poljsko gospodarjenje sicer opuščalo, je bilo še vedno precej nepogozdenih golosekov, nujno pa je bilo vzpostaviti tudi pogozdovanje s smreko. V letih 1923–1929 je bilo pogozdenih 23 ha golosekov (80.000 sadik), 13 ha starih čistin (66.000 sadik), pogozdene so bile praznine s prebirno sečnjo (40.000 sadik). Kljub temu je bil še vedno velik del nepogozden, 145 ha je bilo golosekov. Sicer so delali na prirastku oziroma vzgoji mladik na Jurgovem in pri logarski koči, toda to ni zadoščalo. Stanje je bilo precej slabo, stare sestoje je bilo nujno treba pomlajevati. Gozdna uprava je zaradi finančnih težav dajala gozd tudi za pašo, s čimer se je le-ta dodatno uničeval.²⁴⁹

Spravilo lesa je bilo iz nekaterih delov težavno, dolgo in zato drago. Temu so botrovale neugodne terenske razmere in ceste, ki niso bile optimalne. Oddaljenost veleposestva od glavne prometne žile (železnice Maribor–Zidani most) je

249 SI AS 71, t. e. 199, II. Šumska procena prema načelima nauke o računanju vrednosti šuma, II. Detaljna procena vrednosti prema rešenju Ministarstva poljoprivrede br. 2419/VIa od 13. 1. 1933, 5/ Procena vrednosti šumskog poseda Lukanja, 6–10.

bila precejšnja. Od Lukanje do Oplotnice je bilo 8 km, v bistvu stara kmečka pot, razširjena v cesto. Cesta je bila deloma prepadna, kar je povzročalo veliko težav pri transportu. Cesto so uporabljali tudi ostali lastniki zemljišč, ki pa za vzdrževanje niso plačevali nič, tako da je ves strošek odpadel na veleposest. Ceste je uničevala voda, v slabem stanju so bili mostovi. Cesta do Jurgovega je bila zgrajena že pred vojno, slaba je bila cesta do Osankarice. Višje so bili kolovozi, neprimerni za vozila, tereni so bili dostopni zgolj pozimi v snegu oziroma poleti, ko so bile poti suhe. Transport so sicer olajšale drče, ki so bile speljane ob cestah. Obnova cest je bila nujna pod Peskom in Roglo, v izredno slabem stanju so bile poti v dolini potoka Radoljna. Transport je torej predstavljal nemalo težav: tovor so do Poljčan transportirali po ozkotirni železnici Zreče–Poljčane, se pravi 15 km, tam pa so ga pretovorili na železnico Maribor–Zidani most.²⁵⁰

* * *

V drugi polovici 19. stoletja in v začetku 20. stoletja so v pohorskih gozdovih letno posekali okrog 200.000 kubikov lesa, šele pred drugo svetovno vojno se je začelo izkoriščanje počasi zmanjševati.²⁵¹ Toda druga svetovna vojna je pošteno »premešala« karte, saj so bili dotedanji plemiški lastniki razlastninjeni, njihove posesti pa nacionalizirane.

250 Prav tam, 10–12.

251 Cimperšek, Eksploatacija, 380.